

ШЫБЫН

Солун 1925 чылдың август 31-де үнүп эгелээни.

№ 84 (15769) 1996 чылдың июнь 20, четверг

Ат салган сагы 21.50 Салар өртөз 600 рубль.

ПРЕЗИДЕНТИНИҢ АЖЫЛ-ЧОРУДУЛГАЗЫ

○ **МОСКВА.** Россияның Президентин Б. Ельцин 1996 чылдың июль 3-тү дүштүгү хун кылдыр чарлаар дугайында хоюлу телевидение Курдумаже чоруканын күрүне Ваптыканын парламента албаны амынаткан. Июль 3-тү дүштүгү хун кылдыр чарлаарынын ужуру болжолдуу Президентте ийгилиг сонгулдарыны эрттери болур деп, В. Черномырдин дыңнаткан.

○ **РФ-тиң** Президентура Б. Ельцин «Хамарышпас Күрүмелер Деңизиндеги кирижикчилер күрүмелерин Парламенттер аразынын Ассамблеянык дугайында» дугуржулагы бадылаарынын дугайында федералдык Хоюлуга ат салган.

○ **РФ-тиң** Президентура Б. Ельцин «Национал-культура автономиянык дуга- (РСИТА—СЧТА).

БОЛУУШКУННАР, ФАКТЫЛАР, МЕДЗЭЛЕР

Көдээ ишчилерде

ТҮННӨЛДӨР — ХЕРЕЧИ

Республиканың экономикаының коо быраанык бирээзи— мал ажылы. Сөөлү үедө бо талазы-биле чедир кылдырмаа чүүдөр болжол амыктыг эвес улаанышыкче эрттеринек частыргалар колхоз, совхозтар, кожуун, суму чагыргаларынын болжолу ЧР-ниң Чазанын удурткучуларына ол-бо талаардан төртүң база чөптүг эвес чөмөлөшкөннери дыңнаарында чедирген. Ычанамай калчар, ажы-биле чугааларга, даң адарга-ла, хун үверге-ле азыра, түдүп орап мал-маганынның ачымында амыдыратчуртап орап болбай бис. Көдөзүн чурттагычлары колхозтигг ажал-агыларга ажаллаш, 4,5 чыл иштинде холга ачка-шалың албааны улуг хомудал-биле чугааларлар.

Каа-Хем кожуунуң «Суг-Бажы» ассоциациянык малчын коданарында 1996 чылдың кыштагылашыкы багай эвес эркен. Нитиниң бода болжол шөр мал элөөн өзүлдеги чоруп турар. Чижээ, ажыл-агыйда 2430 баш төрүүр койун 2186-ы очма-менди соллаан. Май 27-ниң санаашкыны-биле, ассоциациянык малчылары төрүүр хун койга ошаптыр 88 хураанын камгалап алган. Республиканың чамлык совхозтарынын бо талазы-биле көргүзүлдери 30-40 хун бооп турар. Устүдө адаттыг чуртап Суг-Бажынын койларынын бо кышты хун ашканынын барымдаанын бадыткаар.

— Санаашкын үезинде малчын бурунне керээзугаар нитиниң мал-маганын дугаалар тургаш, акт эзугаар хулаадин берген бис. Рымкозун экономикаың негелдизине частырып, малчыннар кызып ажалдап эгелөөн. Негелде бистин ассоциацияда күштеген. Мал бажын камгалап арттырар болжол өстүрер сорулга-биле мол өтчөдүн ай санында чорудуп турар апардыкыс — деп, «Суг-Бажы» ассоциацияны директору Андрей Тюлюш чугалажып орап аравышта бодунун ажал-чорудулагыны кааксы-даа бол төмөштүрдү.

Ажылчыларнын амыдыралың нити байдалын.

Танов ЧИГДЕН.

ДУРЖУЛГАЛЫГЛАР-БИЛЕ

Гыва Арат Республиканың үндөйлөтүлгү тургустууларында бээр 75 чыл оюн демгелээривиске чедир санын хонустар артык. Чер-челерде белеткелдер ажылдарынын бирги, ийги чалалары колдуу доосту, байыраал куниге тураскааткан сөөлү ажалдар чоруп турар.

Эрткен негелдеда Улуучу чогаалында төвүңүң ажыл-чорудулары август 24 хун-неринде болуп эртер уран кылдыр белгеленгине белеткенин турар бөлүмүрүн, катчылыкшыкынын удурткучулары-биле курс-сериулары эрттерген. Анаа ус-шөвлөргө кандыг ажалдарын белеткел, кылды турарын сүмөлөжип, ажал-дуржулга-аңы чугаалап бергенер. Семинанын киржикичлери суг-чинчилер мастери Х. Б. Сайын-солдун база «ко-биле каасталгалар кылдыр мастери Г. И. Иванованын кылган ажалдарын сонургап, эине нарын, чараш талаарын өөренип, арга-дуржулга солдушкан.

Бистин коор.

ЧҮГЛЕ ХООЙЛУ УДУРТУЛГА БОЛУР

Чоокта чаа ТР-нин прокурору Анатолий Дамба-Хуурак парламента конференциянын эрттерген. Ону эрттери бергенниң кол чыдагызы «Шы» болжол «Тувинская правда» солуннарга ТР-ниң Президентинин парламента албанын «Прокурор удурлаган» деп чүүдү болган. Ук чүүдө ТР-нин Чазанын бир эгелчелиг хураанын хамарышпас амыттыгына болжол калдын да үзүр кем-херектерин негелдизинде таваржыл түрү үлүг чөптөстөр база частыргалар дугайында шыгыны чугааны чоруктанын дыңнаткан. Ук айтырыгы чугалажыл турда, прокурор А. П. Дамба-Хуурак ону Чазак хуралынга эвес, а ТР-нин Айыл чок чорук чөвүлелинин хуралына чүдөлдөжүр ужурут деп табылгырлар онаа удурлаган. Чазак доктаалынын телевидение юридиник белеткел чок кижилер кылган деп, ТР-нин Чазак прокуратураның ажалы холгаарлап, истелгени чажыгыткан ажалды турар дугайында чугаалап, ук док-

РЕСПУБЛИКА: хүн бүрүнүң амыдыралы

Мал ажыл-агыйы — кол угуланышыккын

ШЫДАМЫК, ХОЛ САЛДЫНМАЙН АЖЫЛДААР

Тыва Республиканың Чазак бажының хуралдар залына республиканың көдөз ажыл-агыйының кол адыры — мал ажыл-агыйынын моор соңгар хөгжүдериң дугайында хун киржикичлик хуралды Президент Ш. Д. Ооржак башкарып эрттерген. Хуралга Чазак Баштыкынын орадакчылары, Көдөз ажыл-агый болжол аш-чөмө ламынык сайыды болжол оор орадакчылары, кожуун болжол суму чагыргалычылары, мал ажыл-агыйынын мурнакчылары, колхоз, совхоз удурткучулары киршикен. Оларга хурал эгезинде көдөз ажыл-агый ажалдакчыларынын Оороблазына арга-дуржулга солтук чораванын, Түс черин ажыл-агыйынын кандай азырал чорутуңуп турарын тарттырган видеофильмин көргүскөн.

Хуралды Президент ажиткаш, эге сөзүңге аграр политиканын чорудуунун бола чамдык Чазак доктаалынын калчар күчүстөтүлгү турарынын дугайында делтерген чугааны кылган:

— Аграр реформаны бис чамгыс эвес катан сайгырып чугаламык бис. Ындыр болжа-даа эң-не ийгирилгү чугааны эртен чылдын апрельде бо кеврилгү хуралга кылдык бис. Оу хуралдын түнпөлдеринин талазы-биле доктаалдарын ужурап алдык. Апрельде хурамыла чаа сорулгаларын салган болжол оон-даа соңгар ажылдарыга биске деткишикни берген.

— Эрткен чыл-биле дөңгөй көөр чүе болза, бичин-даа болза чыдышыктын бардыр. Кижилер черин үезин билди, ону чугаалап көр берген. Кайда хой мал-маганын улус барды, ийла олар кагдылган, октаттыган ырак-чоок черлерде өбөлгөсүн өдөк-хоаштарынык калчар хураанын чаартып, септеп, кылдып ал эгелөөн. Ону-моон ажалдар дээр мурнукуундан эвээжөөн. Үе коңчүг бер-

хереклектиче чедир көдөз ажыл-агый продукцияны канчаар хуулу чедерин шунтузун тулуш харылаалык кылдыр болжол кылдып каан-дыр. Бистин кол даяныжыкыс көдөз ажыл-агый болжолда, мону чугалап көрө эки. Оороблазында колдуунда акционер нийтселдер ажалдап турар-дыр, а бисте ыңдыр эвес-тир, кала-даа баарга, кооператив-де кооператив. Маңа кандыг-даа политика чокка чамгыс черне «таптап» турарымыстык чылдагынын чугалажыкчылар.

Устүдө сөзүңгениң сөөлүңде Президент хуралдың чорутууларынын чурумун чугалап таныштырган, көдөз ажыл-агый болжол аш-чөмө сайыды Сомойлов Хилик-оолунч Монгушка сөс берген.

«Тыва Республикада мал ажылының экономикаың чогуумдуу экижир хемчеглер дугайында» ТР-ниң Президентинин 1996 чылдың февраль 6-да № 412 Чарлык күчүлгөсүнүн дугайында да илеткелди сайыт кылган.

«Республикада аграр реформаның боттанышыкынын билжол Ооробластың ажыл-агыйларынын дуржулгазын барымдаалап, ону уламчыл чорудурунун улаанышыкынын дугайында» болжол «Мал кыштагылашыктын организастыг доозарынык болжол ону чылга-лаашкыче шилтеринин сорулгаларын дугайында» элдериник илеткелдерин ТР-ниң көдөз ажыл-агый болжол аш-чөмө сайыдынын бирги орадакчысы М. Ч. Сат база ол ламынык орадакчы сайыды И. Д. Балчы-оол кыл-

ганар. Дүш сөөлүңде хуралдың киржикичлери үш ады секцияда үстүп алган, үстүдө адамын № 412 Чарлык күчүлгөсүнүн хамарыштыр дөрт чарлык болжол үш доктаалды сайгырып көргөн. Аңаа эдигелерин болжол немелде-казылдарыны кылды, боттарынык санаалдарын хуралдың киржикичлери берди. Секциялар азы-биле 1 дугаарың Президент биле С. Х. Монгуш, 2-ги секцияны М. Ч. Сат, 3-күзүң И. Х. Менг-оол удуртуп эрттергенер. Сөөлүңде эдигелер төңү хуралга шунту чылган келгенде, 2-ги болжол 3-кү секциядан кирген эскертиге талазы-биле санаалдарын ук секцияларын удурткан даргалар дыңнатканар.

Бирги секциядан чамдык санаалдары көргө мундыг: Чоон-Хемчик кожуун чагырганың даргазы (Ондар), «Теве-Хая» совхозу дөрт ады кооперативе үстүп алган, чүү-даа чок, куруг арты. Кожуунда 18 муң бода мал санатынын турар, он чүгө 2 муң куруненин. Малдың кадады чогулдан хамык таар, ситени саза баямы эгелөөн.

Эрги-Барлык суму чагырганың даргазы (Иргит) хуу мал канчаардаа аяк-оо-хоондурап калган, харын-да каш мал төнер четти. Моон черде бир ады хемчөөн алаа эки боор деп санаалдарга, Президент — Санаалың чү? — дээрге, — Эвээш малды чоңга үлөп бериптер — деп хайырмады. Бо талазы-биле бодалдар каш яным болуп, маргаладалыг айтырылгар

— ийни болжол төвени күрүне контролонга алган, оларын баш санын өстүрер. Хуралга электрэнергия орамын дугайында, мал сорубиле демисел дөш, он өске-даа айтырылгары чугалажып көргөн. Нитиниз, бисе хуралга 3 илеткел, 32 санаал база 42 немелде санаал-

дарын дыңнаан. Чаактың экономикаың болжол аграр реформаны чорудурунун хемчеглерин дугайында программага эдигелерин кирерге, 43 санаалды дыңнап, удуртулга болдурун.

Мал бажының санының холду эрттир кудулаанын хамарыштыр Президент көдөз ажыл-агый болжол аш-чөмө сайыды С. Х. Монгушка састыгытын кылган. «Санаалык састыгытын кылдыр дөргө-ле ол-ла үедө кожуун, суму чагыргаларының, кооператив даргаларына база саңгыдарынын кылган олдурун — деп, он чугалаан. Октябрь 1-ге чедир мал бажы кудулаар база, тускай чугаа чорудар апарын Президент удуртукчуларга састыгыдыр.

— Үе берге хөвөөр. Москва чокка чаа чораш хураладыкыс. Аңаа үжөн айтырыгың он сези экономикаың айтырылгар дугайында болжол ону бадыткап турар. Кым-даа президент кылдыр сонгутуруп алар чүе болза, даартагында доран кайтамчык өйк апарас. Эң-не кол чүе чурттуң байдалын мидереп билди, ийни шилтеринин хулаап алмы. Силерин берге, бо ачка-шалың үн-мейн турар үед шыдамык болуңуңе, хол салдымын ажалдарыңе кыйгырым. Бистин частыргаларыны азы бөөр дөш американын азы японнар-даа көш дузалашпас.

Шунтуурага чедикшилерин болжол бажыг калдык шылды күзөлдүң — деп, чыдак сөстөрү-биле Президент Ш. Д. Ооржак хуралдың ажылың дооскан. Каа-оол САТ.

Чоннуң чыыжындан

ДАРГАНЫ ҮНДҮРЕР ДЕП ШИИТПИРЛЭЭН

Бо хурал оон мурнунда чарлаарга чон эвээш келгенден соңгарлаатынган турган. Бо уаада база айтыккан шагы оранчок эрте берген. Кожуун төвүңүң калды дугаалар чөгенин, база катан соңгарлаар деп дугуржуп, чорудурун кырында турда, оон-моон уурук-сууруктап тургаш, Куластура бажынынын чогуунга чон чылгып көз эгелди. Элеэн үр маңадык. Келген кижилериниң дагыла чыгып, сүмөлөшкөн, хуралды эрттерер дөң. Валче кирип олурупкан.

Хуралдын даргазы, секретары сонгутурун. Хун айтырылган — ий чагаа сайыкыны Ш. Д. Семис-оол таныштырган. Ында база-ла суму чоңунун мурундан дөш элөөн хой кижити ат салган. Чагырга даргазынын чамгыс талалап ажалдаар, кижилерин илгэй көөрүн, ол албан-дужалга таарышпазын билжол, Чазак таргалың бажым үези келген,

удуртуп-баштаар дарга чокту берге, оон орунга ажалда болуп, чоңга ат-авторитетти анык кижилер бар дээ, Чагаааларда оон ийаи ажал чок өг-бүлелериник көвүдөсүн, коорум-чурумун бакараанын, чурттакы чоңуну амыдырал делеленин кундулап турарын айткан.

Хуралга сөс ап чүе чугааларынын болды, санаалдары чамгыс аай эвес, ийни-биле болган. Экономикаың реформаларын боттандырып турарынын бо амыр эвес берге үезинде удуртукчудан хой чүе хамарыштыр билдиндир. Чилиг айтырылгарын тургустуун келгени бир чылдагынын ында деп болжол. Ычалаа-даа чамдык санаа бергененде хем-дел-де бот-боттарынык аразында тыртпалажып, амы-хууда айтырылгарыны колтагы баэргылар айчөк болган. Эп-сеткил талазы-биле чамгыс аай эвес дөңинде ужурла бар. Удурламышкак бө-

лүктөр бар деп чугаалар база үңгүлөп турду. Эң ылаңгы школа коллективинин адыгга шүгүмчүлгөй хой болган.

Суму чагырганың даргазы Соскалдың ажылы өйк деп мактал-да, бактал-да турарлар бар. Санаалдары оорудулар: «Картошка, кас, дагаа-даа эккөр бооп турду. «Ол оорларга, хулганнарга хөмү чок. Школага-да ажалдап тургаш, эки тура улуусун дужинала-даа турду. Ол кижиниң школа башкылары хол-чүгүл-биле холувааны» (Т. Эгермаа), «Бөдүктөр бар, чоңу чоң индыг эвес, Түгүшөвич кызып ажалдап турар. Огдор ажылы сайыраар, инек бажы өскөн. Чөптөз бар» (Ф. Шир-Сенак). Бо башкы санаал берген, «Хей-хей!» деп алгыржып, соксады бердилер.

Ычалаа-даа хуралга ажал бадылашыкынын түнпөлүңде Н. Т. Соскалды Чааты суму чагырганын дарагында хостаар дөш бадылаанарың саны хой болган. Кандыг түнпөлүң үндүрүн кожуун чагырганын дарагы К. Т. Кууларын эргезине берип, хуралдын материяларын олче чорудар деп шилтирлээ.

Ычалаа Михаил Доржукай, Чаптаал-оол Кызыл-оол, Алдын-кыс Куулар, Делтер-

Шоома ДАРЖАЙ. Улу-Хем кожуун.

Тыва Республиканың Дээди Хуралының Хундулел бижин-биле Т. Д. Квашты болжол Н. Д. Монгушту шаңнаар дугайында

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ДЭЭДИ ХУРАЛЫНЫҢ (ПАРЛАМЕНТИНИҢ) ДОКТААЛТЫ

Тыва Республиканың Дээди Хуралының доктаалдары болжа:

Калдык камгалааның хөдөөнө хей кылдарда үрөтүңдөп ажалы дөш Тыва Республиканың Дээди Хуралының Хундулаа бижин-биле шаңнаары болжа:

Тамара Дмитриевна КВАШИ — республика эмнегезинин № 3 теранын салбарынын эндохринолог эмчизи.

Ирина Давыдовна МОНГУШУ — Овур кожуунда Халдагайтында № 12 аутоканын эргелчизи.

Тыва Республиканың Дээди Хуралының Даргазы К. БИЧЕЛДЕЙ. Кызыл хоорай. 1996 чылдың июнь 14. № 598.

СОҢГУКЧУЛААРНЫҢ КИЧЭЭНГЕЙИҢИ!

Россия Федерациязының Президентизи Б. Н. Ельцине бузурээриник Тыва Республикада телефоннаны мындыг: Дыштаныр хуннерде 3-23-73; Ажал хуннеринде — 3-65-54.

ге четпес дээрзин коллегия кижигинери дыңнаткан. Ычанагыш канып-чоорлаа болза, килдарыны боттарынык белеткээривис чугула апарган-дыр. Парлама конференциянык дугаары чорудурун кым-даа хоюлу кену арга бээр эрге чок, олар чүгө «Прокуратура дугайында» федералдык Хоюлуга удуртулга болдурун ажалдап турарын ошагайлаанар. Чаак биле чөргүл-биле хандылар силер бе деп айтырар. Кым биске бажы бээр? Черле ынак, ажалдакчыларынык ажалдар, чуртаар байдалдары негелдизин.

Надежда МОНГУШ

ИЕ-ЧЕРГЕ ХУМАГАЛЫГ БОЛУУЛУ

Чурткачы чоңдук кол чем продуктузу — хлебтин өртөө 170 хуу аягы кылдыр өскөн болган бо байлаадын чоңуку уеда экинчи барындаа чок, чүе дээрэ республикага тараа бүдүрүш келүүдөргө бүдүрүш келүүчү өтөш. Ынчанга Сава артында хой тараа салды алар ужура таарыра чыккан чок. Мында берге байлаада чүе чакыме идеген Президентине Ш. Д. Ооржакта, ол харын республиканын амьдралында экономикти байлаады чо- тумчулары-биле Федералдыг органдардан акча-хөрөнгү алыр-биле аякка чыгаруу турар. Устунде айтылган айтырлары шийттирээр-биле иштиги куралырылар, болдунар-ла аргалары ажыгылаа чыгула.

«Чартыкчы» деп биче бүдүрүлгенин хой чылдарда чогаалыкчы ажыгылаа үнел- андөөш, амгы уеде катал тургускан «Зерномаш» акционер нитилелдин бааза- зында тургустунан «Агро- эртем» бүдүрүлгө тараа-биле хандырыла талазы-биле нивестияция телевидение ажыл- дап кылган. Бо нивестияция телевидение бизнес-планын Тыва Республикага Сайгарлыкчы чорукту дөткөрүп болгаш хөжүмдөр талазы-биле комитетке кирген. Комитеттин даргазы Х. К. Куулар ол телевидение улуг суонур- гал-биле өөренип көрөш чүүлдүгүнү, ТР-нин Президентиенден болгаш Ча- заандар дөткөчө алырныга суонургалдын бадтыкаан.

Машиналарын хой кезини Красноярск крайга болгаш Хакасияга ажыгылаа. Маши- на бүрүзү дөңгө ажаала- зының үезинде 15-20 муң тонна тарааны арылган ша- дар, ыччанган оларын чакыме совхозка ажыгылаа хөрөк чок, а республиканың бүгү кожуунарын, Красно- ярск крайын болгаш Хака- сияны харылаптар кылдыр тараа арылгандар тускай отряд- тары организастаары чыгу- ла. Ол отрядтар тараа бүдү- рүкчүлери-биле дөт харыл- жанып тургаш, бир өвөс хер- ек апарга, тарааны олардан чик өртөк-биле садны алыр.

Устунде күрүнө инвести- цияларын чөптүг ажыгыла- рынын дугайында айтык- нерспективалар республика- ның хөжүмдөрүне илг боюн- ча болур. Ындыг-даа болза, бер- дингө төлөвилдин чөптүг дөт киржилеинде хамаар- жыг. Тараа талазы-биле ай- тылган шийттирээрине оларын киржилгези бисти сонураддын турар. Амгы уеде «Зерномаш» акционер нитилел аякка чыгаруу турар, дараазында республиканың ат-алдарын иодүрери-биле «Тыва кедээ машина» нити- телги организастаары, хуулуг кылдыр төлөп берип болур.

Төрөл аймак байырталы уруг-дарыг кижизилдигеиче өки саздарыг-дыр деп бо- даар чордум. Бистиди суурда хой кижилг төрөл аймак улус өдкери, Эрткен чайын Мөрөгө Канайларын илг- ден черде уругларын-биле хой малдан чор мен. Мал- чаган кышгы хур ашты. Малдыч чаш төдү онча-менди камталал алдыган.

Чоокта чаа Буауи-Бажыг- та, клубка бистин төрөл аймак- тың улугу чыгып, чоңуусу- биле уккуражып, хөрөжүн, өрткөн-барган амьдыралды сактып, канчаар амьдырал чурттаарын сумележиң, чо- лүкүштүгүс. Төрөл аймаа- зында улугуусу саны 128 кизи чедир турар чорду. Колдуу шүптү чыгыдывөс. Өг-бүлө- ниң уруглары 9 кизи бис, өң улугуусу Шулуу 68-тиг, араастан бир чурукчу дум- мам, оң өөнү ишти алдыр- лыг артист чоран кеннис чок апарган, оларын ажы- төлүн бистер азыражып чор бис. Уругларын өң улугуудан бизеси кизи мен, ам 66-лап чоруруп кырган-дыр мен ийин. Ачавыс чоран болза, 94 хар- лыг, а авысыс 88-тиг турар ийин. Хөжүмдөрүн алдын кууданын 1977 чылда өрттир- дис, анча кожуң чыгыш чок чыккан чүе.

Чартыкчы санал РЕСПУБЛИКАНЫ ТАРАА-БИЛЕ ХАНДЫРЫП БОЛУР. ЧОГУМ КАНЧААР?

Бо таварында бир машина- га муң тонна хой тарааны ажылдап ал болур база ол- ла хой тарааны садны ал бо- лур. Бо көрүзүгүлөр хой- рын өвөш-лаа бол- лур болза, чылдан чыме республиканың дашкаар үн- чилерин турар тараа арыл- гандарын бүдүрүш келүүчүлери тургаш, чорту республиканың тараага бо- лгаш ону болбаазарлар про- дуктуларына херөгелни хандырытарың аргазы бер.

Тараа арылгандар техника бүдүрүш турар «Воронек» кедээ машина» деп кол чи- жикчи-монополисин чор амгы үеде үзүктелешкиниң ажыл- дап турар. Ынчанган олар- ның ОВС-25 деп машина- ның баазазына он үш ка- пат бүдүрүкчүлүг, бүзүрел- ди болгаш үр ажылдап шы- дар ОВИД-30 «Идегел» деп хөвирин машиназын бүдү- рүп болза, ол хөйе билдинип, массалиг бүдүрүлгө кирип болур. Машиналарын билди- лип сайтыр, ажыгылаар болза, республиканың чүгө тараа-биле хандыраар өвөс, харын-лаа баштай төвкөзөр- лөр аразынын «Сибирь ду- гуржулазын» киржикчи-

дур. Ынчан кээрде, коңчуг дүрүш өзүп турар хөбө өр- дүн доктадылгып болуру- нун аргазы бар. Бир өвөс кү- рүнө бюджеттен акшаны тараа садны алырныга өвөс, а машиналар салды алдыры- га айтылган турар болза, оларын кирип кээр оула- га-биле дейнеп көрө, анча чырыгал шоолуг-ла улуг өвөс негеттнер.

Республика четчир тараа- лыг апары, оң аргар сек- торунун экономика талазы- биле ажыгыт өтү, сүт уг- ланышкынын хөгжүдүп алдырыга дуалаар. Чик өрткөтүг тарааның ачызы- биле республиканың дашкаар черлерден чижилгези ший- зөзүгө чедир дейнедиг про- дукцияны алыш, ону сайта- рага сай-хөө орулгады өки- жинер.

Тараа арылгандар машина- ларын бүдүрүлгезин калды- бартып, өске региондарга чүгө тараа өвөс, аш-чөм болгаш үлөтүр бараанырын, оң иштинде артык кезек- терин, кедээ ажы-агыйга болган үлөтүргө машина- техниканы керээ-дугурууга өзүлгөр ал болур. Оон-даа ийни кедээ ажы-агыйга бүдүргөн продукцияны база

таараның артыкшылы сат- тышаан, оң кирген орулга- биле минералдыг байлактар- ың шийгөдип ап, үлөтүр бараанырын бүдүрүш үндүр- рингө чедер капиталды тур- зуул, чорту күрүнө ханды- рылганын үнөр арганы тып ал болур. Бо дээрэ ре- спубликаның кол орулгазы ышканыл.

Устунде күрүнө инвести- цияларын чөптүг ажыгыла- рынын дугайында айтык- нерспективалар республика- ның хөжүмдөрүне илг боюн- ча болур. Ындыг-даа болза, бер- дингө төлөвилдин чөптүг дөт киржилеинде хамаар- жыг. Тараа талазы-биле ай- тылган шийттирээрине оларын киржилгези бисти сонураддын турар. Амгы уеде «Зерномаш» акционер нитилел аякка чыгаруу турар, дараазында республиканың ат-алдарын иодүрери-биле «Тыва кедээ машина» нити- телги организастаары, хуулуг кылдыр төлөп берип болур.

Төрөл аймак байырталы уруг-дарыг кижизилдигеиче өки саздарыг-дыр деп бо- даар чордум. Бистиди суурда хой кижилг төрөл аймак улус өдкери, Эрткен чайын Мөрөгө Канайларын илг- ден черде уругларын-биле хой малдан чор мен. Мал- чаган кышгы хур ашты. Малдыч чаш төдү онча-менди камталал алдыган.

Чоокта чаа Буауи-Бажыг- та, клубка бистин төрөл аймак- тың улугу чыгып, чоңуусу- биле уккуражып, хөрөжүн, өрткөн-барган амьдыралды сактып, канчаар амьдырал чурттаарын сумележиң, чо- лүкүштүгүс. Төрөл аймаа- зында улугуусу саны 128 кизи чедир турар чорду. Колдуу шүптү чыгыдывөс. Өг-бүлө- ниң уруглары 9 кизи бис, өң улугуусу Шулуу 68-тиг, араастан бир чурукчу дум- мам, оң өөнү ишти алдыр- лыг артист чоран кеннис чок апарган, оларын ажы- төлүн бистер азыражып чор бис. Уругларын өң улугуудан бизеси кизи мен, ам 66-лап чоруруп кырган-дыр мен ийин. Ачавыс чоран болза, 94 хар- лыг, а авысыс 88-тиг турар ийин. Хөжүмдөрүн алдын кууданын 1977 чылда өрттир- дис, анча кожуң чыгыш чок чыккан чүе.

Бай-Тайганың Бай-Талда, каас-чараш Хемчик хеминиң атып баткан бажында бүгү назынында малчынап илг- гөн хоочун ишчи, интерна- ционалчы дайынчы Дөңгүрак олду Маалыр Херектин күш- аныкчы оруу солун, үлөгер- лиг кизи, оон-биле танькы- чар. Бай-Тал чоңу ону Ууун-Маалыр дикир бис. Шында ады ол кизи. Дайын хоочундарын чымык бооп турда, оң Корей дай- ныннга киржал, көрө улус- ка дузалык турганын бил- лип, алынаам. Корей Рес- публикага халаттыг, берге дайын болуп турган үеде,

Херек орунтар белдирерин- ге орун башкарыкчы бооп, хуулазгезин кууседип турган. Совет шериг машингалары кээрде, кызыл туугун көдүр- теш, орукту айтыр, өске үр- түүн кээрде, сарыг тукту көлдүгөш айтып бар...

Дайын болуп турган чурт- ка шериг хуулазгезин өрттир- ги белем боор? Хамык чөптөс чүктөп келдиң, орук-

таараның артыкшылы сат- тышаан, оң кирген орулга- биле минералдыг байлактар- ың шийгөдип ап, үлөтүр бараанырын бүдүрүш үндүр- рингө чедер капиталды тур- зуул, чорту күрүнө ханды- рылганын үнөр арганы тып ал болур. Бо дээрэ ре- спубликаның кол орулгазы ышканыл.

Устунде күрүнө инвести- цияларын чөптүг ажыгыла- рынын дугайында айтык- нерспективалар республика- ның хөжүмдөрүне илг боюн- ча болур. Ындыг-даа болза, бер- дингө төлөвилдин чөптүг дөт киржилеинде хамаар- жыг. Тараа талазы-биле ай- тылган шийттирээрине оларын киржилгези бисти сонураддын турар. Амгы уеде «Зерномаш» акционер нитилел аякка чыгаруу турар, дараазында республиканың ат-алдарын иодүрери-биле «Тыва кедээ машина» нити- телги организастаары, хуулуг кылдыр төлөп берип болур.

Төрөл аймак байырталы уруг-дарыг кижизилдигеиче өки саздарыг-дыр деп бо- даар чордум. Бистиди суурда хой кижилг төрөл аймак улус өдкери, Эрткен чайын Мөрөгө Канайларын илг- ден черде уругларын-биле хой малдан чор мен. Мал- чаган кышгы хур ашты. Малдыч чаш төдү онча-менди камталал алдыган.

Чоокта чаа Буауи-Бажыг- та, клубка бистин төрөл аймак- тың улугу чыгып, чоңуусу- биле уккуражып, хөрөжүн, өрткөн-барган амьдыралды сактып, канчаар амьдырал чурттаарын сумележиң, чо- лүкүштүгүс. Төрөл аймаа- зында улугуусу саны 128 кизи чедир турар чорду. Колдуу шүптү чыгыдывөс. Өг-бүлө- ниң уруглары 9 кизи бис, өң улугуусу Шулуу 68-тиг, араастан бир чурукчу дум- мам, оң өөнү ишти алдыр- лыг артист чоран кеннис чок апарган, оларын ажы- төлүн бистер азыражып чор бис. Уругларын өң улугуудан бизеси кизи мен, ам 66-лап чоруруп кырган-дыр мен ийин. Ачавыс чоран болза, 94 хар- лыг, а авысыс 88-тиг турар ийин. Хөжүмдөрүн алдын кууданын 1977 чылда өрттир- дис, анча кожуң чыгыш чок чыккан чүе.

БОДАН, КИЖИ!

Кожуунда топ кизи эмне- ледиге кижизир-наркологи- ка бизнесиниң өргөкөчүлүгү Ю. Ш. Оларын дыйнаады биле алдыра, кылдыг бооп турар. Бо чылдан бирги каартаалында беш кизи ара- галап хорананган. Араганын хөмчөлдөп алдыр ишкенин оларын амь-тынын камгалал алыр ара чок болган. Олар дөш улуг өр- тектиг эмиери, хой акша- төгерикти чырылган.

Оон ынай кожуундан 70 ажыг кизи арагага хоран- нанган, амь-тынын алырын чанып, эмчилгө чалбарып чедип келгенер. Оларын аразында эр кизи — 38, хөрөжөнөр — 35 болган. Ко- муун көрөс силер бе, энерел- ди артын хөрөжөнөрине арага эрлерден барык чы- да калбайн туралар ышка- жыл. Хой-ле эм-тынын үндү- рүп тургаш, күжүр буньын эмчилер оларын амь-ты- нын аыраллап алган. Олар- нын аразында «өгөвнө» деп хуулууден, өрү дөңгө чалаар 60-70 хардыг кырганар бе- зин көзү турары дыка-ла чаржыкчы-дыр.

Бо амьчинин кабинетинге сумулардан нитииз-биле 11 кизи келген, а хөрайжи- ларын савы он каш-лаа ка- тал хөй бооп турар. Дарга, сон-лаастаа бо кабинеттин эжини сөктөп, кандыг ара- гачылар албис азырнында «чырык» алырып илөп, тын дөңгөчөлөр көрүп ири?

Эрчим чалаанжылар! Ара- галаашкынын алдаларын- дан болдулаа «коргунчуг, чиритин» төөгүнү утпайг көрдүр. Мен-лаа, сен-лаа кичээниң, боданың көрөзлө- кер.

Кичээ, бодан, кижини

Кавыма ТУЛУШ, «Шынык» корр.

Бүгү назынында малчынаан

дотаргайлаарга 1951 чылда, ол шериг хуулазгезин Вла- дивостокка өрттирип тур- ган.

Оларын турган кезеңи көрөй улуска дузалыктыр, биле Кыдат болгаш Корей республикаларына кызы- гарычы кирген. Орта бар- ган, дүн-хүн чок ажылдап, көвүрүлгөр, орунтар септеп, чүдүрүкчүлөп, таньмылаан- даа турган. Оң эштери агардын халлаан дайынын бомбалаашкында таварыш- тып, амь-тынын да берген- нер. Тывалар барган бир эжимин анча өскүрүш мен деп, ол чугалаашты. Эжиниң кайнаар кайла барганы бил- диндөөш, дайын үезинде ше- риг чыккылы тергенин шыңгы- турган.

Дөңгүрак олду Маалыр барын өскөрип чорур мен, ол хамаанчок Кызылба бе- зин бар.

Ие хөрөжөн кизи ышкаш өки кижилер кайла боор, олар кезээле ажы-л-ишти аар-чиптиг дейнеп, ажы-тол- дун келер үези дөңгө дүвөрү чорур. Рымтоңу бо каржи- халаттыг хойдуулар оларын сөктилин денди-ле хоумула- лыг чор, чүгө дээрэ хөрөж- өн кижилер сөктилин чы- чар, бодука бүгү-ле чүвени чок хуулаз алдыр.

Тес-Хем кожуунун Ак- Эрикте хоочун малчын, ам хуулууду дыйнаалгала Бе- лөкөй Шара-Хөөвөна Баи- лад ионагай, чагай сеткил- диг ие. 1975 чылда Тес-Хем

Бөдүүн иштиң кижилери

дүлөзгө, хүндүткелдин дээр- дини ол болур дээр чүе. Ол угтам Белөкөй Шара-Хөөвөна, авам ышкаш авам, авырал- дыг буньын иениң кызыл менни хуулуудуңун ам-даа кы- лын утур мен.

Эки кижилерин ады тоо- гун-биле, төрөң чери-биле хол- баалыг. Бистер чамдыкта хөр- өжөнүң өки талазын чедир үнелөвөш.

болганчок-ла оларын багай талазын кол- чур, оң талазы-биле оварым- чалыг болза черле эки. Чап- тыс багай сос кижини олу- рун болур дикир. Чоокта чаа Дээди Хуралдын сессиязын ТР-нин Чазаның өтчөдүн чугалаашып турган, Чаа- к

дүлөзгө, хүндүткелдин дээр- дини ол болур дээр чүе. Ол угтам Белөкөй Шара-Хөөвөна, авам ышкаш авам, авырал- дыг буньын иениң кызыл менни хуулуудуңун ам-даа кы- лын утур мен.

Эки кижилерин ады тоо- гун-биле, төрөң чери-биле хол- баалыг. Бистер чамдыкта хөр- өжөнүң өки талазын чедир үнелөвөш.

болганчок-ла оларын багай талазын кол- чур, оң талазы-биле оварым- чалыг болза черле эки. Чап- тыс багай сос кижини олу- рун болур дикир. Чоокта чаа Дээди Хуралдын сессиязын ТР-нин Чазаның өтчөдүн чугалаашып турган, Чаа- к

Амьдыралдың арыннары

Баштыңың чамдык орадак- чыларың ажыгылаа «ка- ван» демекти салганын бо- дот ортап кайгадым. Бо көң- чүл берге үеде ТР-нин, Ча- заа шылаар шаа-биле хөдө- пин келген болур ийин.

аши-чөм, акша-төгерик кайла- да чедимеши турар. Рос- сиянын иштинде байдал бис- тин республиканың черле дө- рөлөвөс, ону телевидение деп, созулган помпун тур бис. Бүдүн республиканың чоңу Чааак өтчөдүн «чү- гүр» демлек салып турда, Дээди Хуралдын 32 депута- ды «казыг» демлек салып каарга баша хөткүг. Бо дээр- чалык ий-чаныгыс политикан- нар, эрке-луканың чүткөзүл дикчилерин алынды-дыр. Бо берге үеде кижилер бот-бот- тарын хүндүлгезин (ылаңгы- латтыр) ажылаа (кижилер) үлөтүрүш, сумелениң чо- ранын аяккалары черле жү- рөткөн. Чүгө дээрэ бис кан- дын иштинде бар чыдыры- выс ам-даа билдирмес. Хөй-

Бастыңың чамдык орадак- чыларың ажыгылаа «ка- ван» демекти салганын бо- дот ортап кайгадым. Бо көң- чүл берге үеде ТР-нин, Ча- заа шылаар шаа-биле хөдө- пин келген болур ийин.

аши-чөм, акша-төгерик кайла- да чедимеши турар. Рос- сиянын иштинде байдал бис- тин республиканың черле дө- рөлөвөс, ону телевидение деп, созулган помпун тур бис. Бүдүн республиканың чоңу Чааак өтчөдүн «чү- гүр» демлек салып турда, Дээди Хуралдын 32 депута- ды «казыг» демлек салып каарга баша хөткүг. Бо дээр- чалык ий-чаныгыс политикан- нар, эрке-луканың чүткөзүл дикчилерин алынды-дыр. Бо берге үеде кижилер бот-бот- тарын хүндүлгезин (ылаңгы- латтыр) ажылаа (кижилер) үлөтүрүш, сумелениң чо- ранын аяккалары черле жү- рөткөн. Чүгө дээрэ бис кан- дын иштинде бар чыдыры- выс ам-даа билдирмес. Хөй-

Амьдыралдың арыннары

Баштыңың чамдык орадак- чыларың ажыгылаа «ка- ван» демекти салганын бо- дот ортап кайгадым. Бо көң- чүл берге үеде ТР-нин, Ча- заа шылаар шаа-биле хөдө- пин келген болур ийин.

аши-чөм, акша-төгерик кайла- да чедимеши турар. Рос- сиянын иштинде байдал бис- тин республиканың черле дө- рөлөвөс, ону телевидение деп, созулган помпун тур бис. Бүдүн республиканың чоңу Чааак өтчөдүн «чү- гүр» демлек салып турда, Дээди Хуралдын 32 депута- ды «казыг» демлек салып каарга баша хөткүг. Бо дээр- чалык ий-чаныгыс политикан- нар, эрке-луканың чүткөзүл дикчилерин алынды-дыр. Бо берге үеде кижилер бот-бот- тарын хүндүлгезин (ылаңгы- латтыр) ажылаа (кижилер) үлөтүрүш, сумелениң чо- ранын аяккалары черле жү- рөткөн. Чүгө дээрэ бис кан- дын иштинде бар чыдыры- выс ам-даа билдирмес. Хөй-

Кижиниң экизи

Баштыңың чамдык орадак- чыларың ажыгылаа «ка- ван» демекти салганын бо- дот ортап кайгадым. Бо көң- чүл берге үеде ТР-нин, Ча- заа шылаар шаа-биле хөдө- пин келген болур ийин.

аши-чөм, акша-төгерик кайла- да чедимеши турар. Рос- сиянын иштинде байдал бис- тин республиканың черле дө- рөлөвөс, ону телевидение деп, созулган помпун тур бис. Бүдүн республиканың чоңу Чааак өтчөдүн «чү- гүр» демлек салып турда, Дээди Хуралдын 32 депута- ды «казыг» демлек салып каарга баша хөткүг. Бо дээр- чалык ий-чаныгыс политикан- нар, эрке-луканың чүткөзүл дикчилерин алынды-дыр. Бо берге үеде кижилер бот-бот- тарын хүндүлгезин (ылаңгы- латтыр) ажылаа (кижилер) үлөтүрүш, сумелениң чо- ранын аяккалары черле жү- рөткөн. Чүгө дээрэ бис кан- дын иштинде бар чыдыры- выс ам-даа билдирмес. Хөй-

Амьдыралдың арыннары

Баштыңың чамдык орадак- чыларың ажыгылаа «ка- ван» демекти салганын бо- дот ортап кайгадым. Бо көң- чүл берге үеде ТР-нин, Ча- заа шылаар шаа-биле хөдө- пин келген болур ийин.

аши-чөм, акша-төгерик кайла- да чедимеши турар. Рос- сиянын иштинде байдал бис- тин республиканың черле дө- рөлөвөс, ону телевидение деп, созулган помпун тур бис. Бүдүн республиканың чоңу Чааак өтчөдүн «чү- гүр» демлек салып турда, Дээди Хуралдын 32 депута- ды «казыг» демлек салып каарга баша хөткүг. Бо дээр- чалык ий-чаныгыс политикан- нар, эрке-луканың чүткөзүл дикчилерин алынды-дыр. Бо берге үеде кижилер бот-бот- тарын хүндүлгезин (ылаңгы- латтыр) ажылаа (кижилер) үлөтүрүш, сумелениң чо- ранын аяккалары черле жү- рөткөн. Чүгө дээрэ бис кан- дын иштинде бар чыдыры- выс ам-даа билдирмес. Хөй-

Кижиниң экизи

Баштыңың чамдык орадак- чыларың ажыгылаа «ка- ван» демекти салганын бо- дот ортап кайгадым. Бо көң- чүл берге үеде ТР-нин, Ча- заа шылаар шаа-биле хөдө- пин келген болур ийин.

аши-чөм, акша-төгерик кайла- да чедимеши турар. Рос- сиянын иштинде байдал бис- тин республиканың черле дө- рөлөвөс, ону телевидение деп, созулган помпун тур бис. Бүдүн республиканың чоңу Чааак өтчөдүн «чү- гүр» демлек салып турда, Дээди Хуралдын 32 депута- ды «казыг» демлек салып каарга баша хөткүг. Бо дээр- чалык ий-чаныгыс политикан- нар, эрке-луканың чүткөзүл дикчилерин алынды-дыр. Бо берге үеде кижилер бот-бот- тарын хүндүлгезин (ылаңгы- латтыр) ажылаа (кижилер) үлөтүрүш, сумелениң чо- ранын аяккалары черле жү- рөткөн. Чүгө дээрэ бис кан- дын иштинде бар чыдыры- выс ам-даа билдирмес. Хөй-

